

Skortur á hjúkrunarkonum kallaði á nýjungar

**Hávar
Sigurjónsson**

Ragnheiður Guðmundsdóttir augnlæknir man tíma tvenna í starfi sínu sem læknir og kennari við bæði læknaeild og síðar við menntun sjúkraliða á Landakotsspítala. Ragnheiður stendur á níræðu en lætur engan bilbug á sér finna þrátt fyrir slæmt bílslys er hún lenti í fyrir þremur árum.

Ragnheiður átti stóran þátt í því að sjúkraliðanám hófst hérlendis um miðjan sjöunda áratuginn en hún kynntist starfi sjúkraliða er hún kynnti sér kennslu í lífeðlisfræði við lækna skóla í Bandaríkjunum árið 1962.

Sjúkraliðanám hófst haustið 1965 við fjögur stærstu sjúkrahúsinn í Reykjavík og á Fjórðungs-sjúkrahúsinu á Akureyri svo nú í vor eru liðin 40 ár frá því fyrstu sjúkraliðarnir útskrifuðust en fyrstu árin var sjúkraliðanámið einn vetur. Það er því óhætt að taka undir með Ragnheiði að í ár eru nokkur tímamót í sögu sjúkraliðamenntunar á Íslandi og full ástæða til að rifja upp aðdraganda þess að nám í sjúkraliðun hófst hérlendis.

Sagan endurtekur sig

Pegar Ragnheiður er beðin um að rifja upphaf sjúkraliðanámsins á Íslandi er ekki laust við að hvarfli að manni viðkvæðið um að sagan endurtaki sig í sífellu en yfirvofandi skortur á næstu árum á starfsfólki í heilbrigðisstéttum, sérstaklega meðal hjúkrunarfræðinga og sjúkraliða, er eitt af því sem komið hefur fram í umræðum um framtíð heilbrigðismála á undanförunum vikum.

„Á árunum fyrir og eftir 1960 var mikið rætt og ritað um skort á hjúkrunarfólki og það var ofur eðlilegt að því á þessum árum voru í smíðum viðbyggingar við stóru sjúkrahúsin í Reykjavík, Landspítala og Landakotsspítala og smíði Borgarspítalans var á lokastig,“ segir Ragnheiður.

Ragnheiður rifjar jafnframt upp að í 3. tbl. Læknablaðsins 1962 hafi verið haft eftir Sigríði Bachmann, forstöðukonu Landspítalans að Landspítalinn geti ekki veitt sjúklingum þá þjón-

Ragnheiður Guðmundsdóttir heiðursfélagi LÍ

Hér fer á eftir rökstuðningur stjórnar LÍ er Ragnheiður Guðmundsdóttir var kjörin heiðursfélagi á aðalfundi félagsins í október 2004.

Ragnheiður Guðmundsdóttir er fædd 20. ágúst 1915 í Reykjavík. Hún lauk kandiðatsprófi í læknisfræði frá Háskóla Íslands 23. maí 1945. Hún var sjötta konan, sem lauk læknaþrófi frá HÍ frá stofnun hans 1911. Hinar eru Kristín Ólafsdóttir, 1917, Katrín Thoroddsen, 1921, María Hallgrímsdóttir, 1931, Gerður Bjarnhéðinsdóttir, 1932, Sigrún Briem, 1940 og loks Ragnheiður 1945 eins og áður segir. Segja má að kona hafi útskrifast sem læknir frá HÍ með liðlega fimm ára fresti á þessum árum. Eru tímarnir sem betur fer breyttir í þessu sem öðru. Ragnheiður varð sérfræðingur í augnlækningum á Íslandi 1966 en áður hafði hún lokið sérfræðiþrófi í augnlækningum frá Escuela Profesional de Oftalmología í Barcelona 1964. Ragnheiður bjó sig m.a. undir sérfræðiviðurkenningu sína í Kaliforníu og í Main í Bandaríkjunum.

Ragnheiður gegndi störfum sem læknir hér á landi, á Spáni og í Bandaríkjunum. Hún var augnlæknir á Landakotsspítala en skipulagði jafnframt kennslu sjúkraliða á þeim spítala og annaðist kennslu þeirra. Ragnheiður mun hafa átt frumkvæði að kennslu sjúkraliða hér á landi eftir að hafa kynnst starfi þeirra erlendis.

Ragnheiður starfaði að félagsmálum lækna. Hún var í stjórn augnlæknafélagsins og formaður þess 1972 til 1974. Ragnheiður hafði með höndum fjölda trúnaðarstarfa, sem hún valdist augljóslega til vegna læknisstarfsins. Hún sat í stjórnnum Rauða kross deildar Reykjavíkur og í stjórn Rauða kross Íslands, í læknanefnd Öldrunarfélags Íslands og í öldungadeild Læknafélags Íslands frá 1994 til 1996. Ragnheiður er heiðursfélagi Golfklúbbs Reykjavíkur.

Það má hverjum manni vera ljóst, að það hefur ekki þótt sjálfsagt fyrir konu að hefja nám í læknisfræði á þeim árum sem Ragnheiður settist í læknaeild. Um það bera þær tölur glöggvitni, sem ég nefndi hér að ofan. En Ragnheiður lét sér ekki almenna lækningaleyfið duga, heldur aflaði sér framhaldsmenntunar til sérfræðiviðurkenningar víða og á fáförnum Íslendingaslóðum.

Kjör Ragnheiðar sem heiðursfélaga Læknafélags Íslands er m.a. til marks um það, að læknar vilja sýna þeim konum virðingu, sem brutust gegn straumnum til mennta og voru sú hvatning kynsystur sínum til að leggja stund á læknisfræði sem leitt hefur til jafnrar stöðu kvenna á við karla í læknaeild.

Læknablaðið 2004; 90: 780.

ustu sem talin er æskileg (þrjár klukkustundir á sólarhring hver sjúklingur).

Vissulega eru tímarnir breyttir og kröfurnar aðrar og meiri í dag en fyrir tæpum 50 árum. En það þarf ekki sterkt ímyndunarfl til að sjá hliðstæðurnar við umræðuna í dag og forvitnilegt að velta fyrir sér hverjar lausnir voru fundnar á vandanum þá og hvernig lausn þess tíma er orðin hluti af vandanum í dag. Nú stendur heilbrigðiskerfið nefnilega ekki einasta frammi fyrir yfirvofandi skorti á hjúkrunarfræðingum heldur líka sjúkraliðum.

„Meðan ég dvaldi mestan hluta ársins 1962 í Bandaríkjunum, aðallega Filadelfíu og New York, til að kynna mér kennslu í lífeðlisfræði við lækna-skóla þar, en ég hafði þá verið aukakennari í þessari grein í tæpan áratug við læknadeild Háskóla Íslands, kynntist ég, kannski að nokkru fyrir tilviljun, námi og starfi hjúkrunarfólks þar í landi sem kallað er „practical nurses“ sem við höfum kallað sjúkraliða. Mér fannst þetta hjúkrunarnám svo athyglisvert og frásögn ábyrga aðila af því hvað þetta hjúkrunarfólk gegndi mikilvægu hlutverki í hjúkrun við spítala og aðrar sjúkrastofnanir svo merkilegt, að það varð til þess, að ég ákvað að kynna mér nám og starf þessara practical nurses eins vel og mér gæfist tækifæri til. Gerði ég það með með það fyrir augum að kynna þetta ábyrgum aðilum hér og öllum almenningi, þegar heim kæmi,

ef þetta mætti koma að gagni hér, eins og það hafði augljóslega gert þar í landi.“

Hér er vitnað í grein eftir Ragnheiði sem birtist í 10. tbl Læknablaðsins 1987, sem var upphaflega erindi er hún flutti á ráðstefnu Sjúkraliðafélags Íslands vorið 1985 en þá voru einmitt 20 ár liðin frá því námið hófst hérlendis.

Allir flokkar samþykktu samhljóða

Í samtali við Ragnheiði þar sem hún var beðin að rifja upp aðdraganda þessa alls kemur fram að hún sat í stjórn Reykjavíkurdeildar Rauðakross Íslands frá 1959-1979 og var formaður deildarinnar 1971-1979. Flest árin sat hún einnig í stjórn RKÍ og það var einmitt á þeim vettvangi sem hún beitti sér upphaflega fyrir því að nám í sjúkraliðun var tekið upp hérlendis.

„Tillögur mínar um að stjórn RKÍ ynni að því að heimiluð yrði skemmri hjúkrunarmenntun voru samþykktar á stjórnarfundum RKÍ þann 11. febrúar 1963,“ segir Ragnheiður. „Það kom í hlut dr. Jóns Sigurðssonar borgarlæknis formanns RKÍ fyrir hönd stjórnarinnar, að berjast fyrir því að hjúkrunarlögum yrði breytt þannig að slík hjúkrunarmenntun, í samræmi við menntun practical nurses í Bandaríkjunum yrði heimiluð hérlendis. Þetta tók allt sinn tíma en á vorþinginu 1965 voru breytingar á hjúkrunarlögum samþykktar og rétt að komi

*Ragnheiður
Guðmundsdóttir augn-
læknir, heiðursfélagi LÍ.*

fram að allir flokkar á Alþingi stóðu samhljóða að lagabreytingunni.”

Ragnheiður segir að þrátt fyrir farsæla lendingu á þessu máli þá hafi hugmyndum hennar um sjúkraliðanám verið tekið heldur fálega í fyrstu. “Þær mótbáru sem helst heyrðust voru m.a. að með þessu væri verið að draga hjúkrun niður á lægra stig. Auðvitað var það fáránleg mótbára. Að sjálf-sögu hlyti hjúkrun að batna, ef eingöngu þjálfað fólkfengist við hana, en á þessum tíma þurfti oft og tíðum að grípa til ólærðs fólks við hjúkrun sjúkra. Sumir óttuðust mótstöðu hjúkrunarkvenna gagnvart nýrri stétt hjúkrunarfólks sem ekki hefði notið alveg sömu menntunar og þær sem fyrir voru. Kynni mín af samstarfi sjúkraliða og hjúkrunarkvenna á sjúkrahúsum í Bandaríkjunum eyddu þó öllum efasemdum mínum í þessu efni.”

Sannspá um hjúkrunarnám á háskólastigi

Hér má vitna í grein sem Ragnheiður birti í Morgunblaðinu 28. október 1962 er hún kynnti þetta mál upphaflega fyrir íslenskum almenningi undir yfyrskriftinni: *Er þetta leiðin til að ráð bót á hjúkrunarkvennaskortinum?* Þar segir m.a.: „Enda þótt samkomulag allra þeirra sem að hjúkrun starfa sé vissulega mikilvægt atriði, fannst mér það þó jafnvel enn mikilvægara að fá að herya álit ábyrgra manna á hvaða áhrif svona skemmri hjúkrunarþjálfun hefði á hjúkrunina sjálfa og menntun venjulegra hjúkrunarkvenna. Að 24 ára reynslu (upphafsár náms í practical nursing í Bandaríkjunum er 1938. innsk. Læknablaðsins.) fenginni var mér sagt að með auknu starfsliði og ákveðinni verkaskiptingu hlyti hjúkrunin í heild auðvitað að batna og nú væri t.d. mjög fátítt grípa þyrfti til hjálpar ófaglærðs fólks til aðstoðar sjúklíngum svo sem gangastúlkna. Sama máli gegndi með hjúkrunarkonurnar. Í rauninni yrði sérhver hjúkrunarkona ennþá verðmætari starfskraftur eftir en áður. Með auknum mannaforráðum hafa þær fundið enn meiri ábyrgð hvíla á sér, og hefur það í vaxandi mæli haft í för með sér að þær leita framhaldsmenntunar í fagi sínu. Enda er það svo í Bandaríkjunum að margar hjúkrunarkonur taka jafnvel háskólapróf (svo sem meistaraþróf) í hjúkrunarfræðum. Þetta á einkum við um þær sem búa sig undir yfirhjúkrunarkonu- og kennslustörf. Að þessi yrði einnig raunin hér, að hjúkrunarmenntun myndi jafnvel batna og komast á herra stig með aukinni framhaldsmenntun er engin ástæða til að draga í efa.“

Hér reyndist Ragnheiður sannarlega sannspá og hjúkrunarnám á háskólastigi er löngu orðin staðreynd og sjúkraliðanám sem upphaflega var 9 mánuðir lengdist í tvö ár þegar Sjúkraliðaskóli Íslands var stofnaður árið 1975 og var starfræktur

undir stjórn Heilbrigðis- og tryggingaráðuneytisins. Sjúkraliðaskólinn var lagður niður árið 1990 og námið flutt í Fjölbrautaskólann við Ármúla/Heilbrigðisskólann. Fyrstu sjúkraliðarnir voru útskrifaðir frá Fjölbrautaskólanum við Ármúla/Heilbrigðisskólanum haustið 1991. Framhaldsnám fyrir sjúkraliða hófst við skólann í janúar 1992.

Ungt fólk sækir ekki í sjúkraliðanám

Fyrir 40 árum útskrifuðust fyrstu sjúkraliðarnir á Íslandi. Náminu var komið á vegna mikils og langvarandi skorts á hjúkrunarfræðingum. Nú 40 árum seinna kemur í ljós að ástandið hefur ekkert batnað, í dag er mikill skortur bæði á hjúkrunarfræðingum og sjúkraliðum. Spurt er hvað veldur?

Sjúkraliðafélag Íslands hefur ár eftir ár varað við þeirri þróun sem greinileg hefur verið að magnast, þ.e. skorti á sjúkraliðum til starfa.

Í fyrsta lagi má benda á að sjúkraliðastéttin hefur verið svelt í þróun og þroska varðandi starfsréttindi, þrátt fyrir miklar breytingar á menntun þeirra.

Stéttin hefur bent á þann mikla mun sem er á starfsréttindum sjúkraliða á Íslandi og sjúkraliða annar staðar svo sem á Norðurlöndunum og í Bandaríkjunum.

Íslenskir sjúkraliðar hafa mun minni starfsréttindi og þrengra verk-svið, þrátt fyrir meiri menntun í hjúkrun. Þetta m.a. veldur því að ungt fólk fer ekki í sjúkraliðanám.

Skortur á hjúkrunarfræðingum stafar eflaust að hluta til af því að þeim finnast störf sín vera of verkmiðuð, miðað við það langa háskólanám sem þeir hafa. Þeir eru með sömu verkþætti og tilheyra sjúkraliðum í öðrum löndum.

Í öðru lagi má benda á að þegar aldursdreifing stéttarinnar er skoðuð kemur fram að meðalaldur hennar er 46,72 ár. Í sömu könnun kemur

Kristín Á. Guðmundsdóttir formaður Sjúkraliðafélags Íslands.

einnig fram að sjúkraliðar hverfa snögglega af vinnumarkaðinum 60 ára, oftast en ekki orðnir öryrkjar. Það undirstrikar það sem haldið hefur verið fram að starf sjúkraliða er mjög erfitt, bæði andlega og líkamlega. Andlega erfiði starfsins er ekki síður til komið af að starfa í vinnuumhverfi þar sem endalaus umræða er um, fjárhagserfiðleika stofnunarinnar sem unnið er á, umræða um niðurskurð í heilbrigðiskerfinu og að opinberir starfsmenn séu til óþurftar.

Könnun sem unnið hefur verið að á vegum BSRB og BHM sýnir að vaktavinna er sú vinna sem starfsmenn vilja ekki vinna og sýnilegt er að í dag er vægi fjölskyldunnar og einkalíf metið herra en áður.

Í fyrirsprungartímum á Alþingi nú fyrir skemmstu, um skort á fólki til hjúkrunarstarfa sagði heilbrigðisráðherra Sif Friðleifsdóttir, að þrátt fyrir áhyggjur á skorti á hjúkrunarfræðingum, hefði hún mun meiri áhyggjur vegna skorts á sjúkraliðum.

Kristín Á. Guðmundsdóttir
formaður Sjúkraliðafélags
Íslands